№ 201 Նոյեմբերի 13 (25) 1880 Նոյեմբերի 13 (25) № 201

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլ, կէս տարվանը 6 րուբլ: Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (Բացի կիրակի եւ տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Գանգատը թուլութեան նշան է.—Ներքին տեսութիւն: Նամակ Երևանից:—Արտաքին տեսութիւն: Յունաստան: Ֆրանսիա: Պարսկաստան: Քրդական նոր ապստամբութիւն: Աւստրո-Ունգարիա: Նամակ Պարսկաստանից:—«Մշակի» հեռագիրները:—Յայտարարութիւններ:—Բանասիրական: Ներսիսեան դպրոց:

ԳԱՆԳԱՏԸ ԹՈՒԼՈՒԹԵԱՆ ՆՇԱՆ Է

Կովկասում հայը մնացած ազգութիւններից յաղթող է հանդիսանում առևտուրի և արուեստագործութեան մէջ, առհասարակ նիւթական կեանքի մէջ: Բացի փաստականութենից երկրիս հողային կալուածները հետզհետէ անցնում են հայերի ձեռքը: Երբ այդ մասին գանգատներ ենք լսում կովկասեան ուրիշ ազգութիւնների կողմից, մենք միշտ պատասխանում ենք՝ ո՞վ է արգելում ձեզ էլ նոյնը անել, ո՞վ է մեղաւոր որ հայի հետ մրցել չէք կարող:

Բայց երբ որ հայ-լուսաւորչական եկեղեցուց բողոքականները անդամներ են որսում, նոյն հայերը սկսում են գանգատուել թէ դա անիրաւութիւն է, և այլն...

Ինչ որ հայերը պատասխանում են կովկասեան միւս ազգութիւններին երկրիս տնտեսական և արդիւնագործական կեանքի վերաբերութեամբ, նոյնը կարող են պատասխանել աւետարանական միսիօնարները հայ-լուսաւորչականներին կրօնի տարածման վերաբերութեամբ.

Եւ ճշմարիտ, ո՞վ է մեղաւոր, որ հայ-լուսաւորչականները չը մտածեցին մինչև այժմ մի լուսաւորչական միսիօնարական ընկերութիւն հիմնել, որպէս գի մրցեն բողոքական և կաթօլիկ միսիօնարների հետ և փոխանակ թոյլ տալու, որ Հայաստանի բնակիչների մէջ տարածվի բողոքականութիւնն ու կաթօլիկութիւնը, իրանք տարածէին լուսաւորչական կրօնը, մանաւանդ Հայաստանի կիսավայրենի ցեղերի մէջ:

Գանգատը միշտ թուլութեան նշան է: Փոխանակ գանգատուելու, պէտք է գործել, պէտք է մրցել...

Եթէ չէք կամենում յաղթված լինել, պէտք է նոյնը անէք, ինչ որ անում են բողոքական միսիօնարները: Փոքր Ասիայում, դրամական միջոցների պակասութիւն չունեն հայերը:

Իջմիածնի վրա ոչինչ յոյս չէ կարելի դնել: Թիֆլիս, որպէս Անդրկովկասի, կամ Կ. Պօլիս, որպէս Թիւրքիայի հայութեան կենտրոն, ամենայարմար քաղաքներ կը լինէին այդ տեսակ ընդհանուր հայոց լուսաւորչական միսիօնարական ընկերութիւն հիմնելու:

Պէտք է կազմել մշակված կանոնադրութեամբ մի ընկերութիւն, հիմնական դրամագլխով և տարեկան անդամակցական վճարներով: Այդ ընկերութեան կանոնադրութիւնը պէտք է ներկայացնել կառավարութեան հաստատութեանը: Ռուսաստանում նորերումս հաստատվեցաւ կառավարութեան թոյլտուութեամբ ռուսադաւան միսիօնարական ընկերութիւնը, ուրեմն մեր կառավարութիւնը կը հաստատէ, անշուշտ, և հայոց միսիօնարական ընկերութիւնը:

Ընկերութիւնը կունենայ մի դպրոց, որտեղ կը կրթվեն երիտասարդներ, որոնք ուսումը աւարտելուց յետոյ կուղարկվեն ընկերութեան հաշուով Հայաստան, քրիստոնէութիւնը տարածելու ոչ քրիստոնեաների, և մանաւանդ հայ մահմեդականների մէջ:

Ուրիշ ի՞նչ միջոց կայ մի կողմից մրցել բողոքականների պրօպագանդայի հետ, որի դէմ մենք միայն գանգատվում ենք և ոչինչ չենք անում, միւս կողմից պաշտպանել հայաստանցի հային քիւրդերի կամ չէրքէզների դէմ, նրանց էլ քրիստոնէութեան դարձնելով, ուրեմն հայի թշնամուց հայի բարեկամ դարձնելով նրանց:

Իսկ եթէ ընդունակ չենք նոյնը անելու ինչ որ անում են բողոքականները, այն ժամանակ ի՞նչ իրաւունք ունենք նրանց դէմ գանգատվելու, նրանց քարոզութեան մասին աղաղակներ գցելու:

Եթէ ընդունակ չենք գործելու, ի՞նչ իրաւունքով գանգատվում ենք, երբ ուրիշներն են գործում: Նրանք գործ են կատարում, մենք ոչինչ չենք անում և միայն գանգատվում ենք. դա անընդունակութեան և թուլութեան նշան է:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ ԴՊՐՈՑ

Ամսոյս 16-ին, կիրակի, Թիֆլիսի Ներսիսեան ազգային դպրոցի նոր հոգաբարձուների ընտրութիւնն է լինելու: Հոգաբարձութիւնը այդ ուսումնարանի համար այնքան մեծ նշանակութիւն ունի, որ այսպիսի դէպքում, ինչպիսի է նորերի ընտրութիւնը, առանց քննութեան թողուլ հիների գործունէութիւնը անկարելի է և յանցանք պէտք է համարել: Ներսիսեան դպրոցի հոգաբարձութիւնը նոյն դպրոցի հոգին և մարմինն է. անյաջող է հոգաբարձութեան կազմակերպութիւնը, անյաջող է գնալու ուրեմն և բոլոր ուսումնարանը. տկար է այդ հոգաբարձութիւնը, տկար է ուսումնարանի հոգին էլ, մարմինն էլ:

Բայց յօդուածիս նշանակութիւնը միայն դրանով չը պէտք է սահմանափակել. ուսումնարանի հոգաբարձուների ընտրութիւնից առաջ լոյս տեսնվող յօդուածը պէտք է մի ծառայութիւն ևս անէ, այն է, ցոյց տայ ընդհանրապէս պատգամաւորներին Ներսիսեան դպրոցի հոգաբարձութեան նշանակութիւնը, ուրեմն և ցոյց տայ ամեն մի հոգաբարձուից պահանջելի յատկութիւնը կամ ցենզը:

Աչքի անցնելով Ներսիսեան ուսումնարանի կանոնադրութիւնը, մենք պարզ և կարճառօտ կերպով կարող ենք ասել, որ Ներսիսեան ուսումնարանի հոգաբարձութիւնը ամենայն բան է այդ ուսումնարանի համար. թողնելով մի կողմը կանոնադրութեան պակասութիւնները, որոնք ամենևին չեն վնասում դպրոցական գործին և որ այդ կանոնադրութիւնը, ինչպէս և ամենայն կանոնադրութիւն, կատարեալ չէ և կարօտ է կատարելագործվելու, մենք կասենք, որ հոգաբարձութեան հիմը հաստատ, կանոնաւոր, գեղեցիկ հիմն է, որ հոգաբարձութեան սկզբունքը, պրինցիպը մեծ է, մի սկզբունք, որին ձեռք բերելու համար հասարակութիւններ շատ կռիւներ և զոհողութիւններ են անում: Ուրեմն խախտել այդ սկզբունքը, հոգաբարձութեան այդ հիմունքը, ինչպէս որ սորանից մի քանի ամիս առաջ մի քանի խաւարասէրներ սկսեցին քարոզել, կը համարվի մեծ յանցանք մարդկութեան և հայ ազգի առաջ: Մենք ամենայն կերպ պէտք է աշխատենք այդ սկզբունքը պինդ պահպանել իբրև սրբութիւն, կատարելագործելով միայն մանրամասները:

Այսպէս ուրեմն Ներսիսեան ուսումնարանի հոգաբարձութիւնը նոյն սկզբունքով և նոյն հիմքով մնում է այժմ և մնալու է միշտ:

Վաթսուն թւականի սկզբներումը առաջին անգամ Թիֆլիսում ընտրվեցաւ Ներսիսեան դպրոցի համար հոգաբարձութիւն համաձայն նոր կանոնադրութեան: Ով որ ծանօթ էր ուսումնարանի հին դրութեան հետ մինչև նոր հոգաբարձութեան ընտրութեան օրը, նա կարող է հասկանալ, թէ ինչ յեղափոխութիւն ընկաւ ուսումնարանի մէջ նոր հոգաբարձութեան ընտրութիւնից: Երբ լուսաւորեալ աշխարհի մէջ վաղուց արդէն ուսումը իր թարմ և կենդանարար հոսանքը մտցրել էր, Ներսիսեան դպրոցը դեռ ևս փըտած և մեռած դրութեան մէջն էր գեգերվում. երբ Եւրոպայի և Ռուսաստանի դպրոցներում բնական գիտութիւնները և գրականութիւնը մեծամեծ քայլեր էին անում, Ներսիսեան դպրոցում ճարտասանութիւնը, տրամաբանութիւնը և ուրիշ հազար ու մէկ յիմարութիւններ էին բռնանում խեղճ աշակերտի ուղեղում: Ընտրվեցաւ հոգաբարձութիւն նոր կանոնադրութեամբ, Ներսիսեան ուսումնարանը՝ կարծես կենդանացաւ նոյն րոպէին: Ուսումն և գիտութիւն սկսվեցաւ աւանդվել նոր ուղղութեամբ, նոր եղանակով. բընական գիտութիւնները, որոնց հոտն անգամ չը կար առաջ, բռնեցին վայելուչ տեղ դպրոցի պրօգրամի մէջ, մաթեմատիկան, որ մինչև այդ ժամանակ ռուսերէն լեզուով էր աւանդվում և խեղճ աշակերտները անհասկանալի լեզուով կանոնները բերան անում թութակի պէս և խելք ու միտքը բթացնում, նոր հոգաբարձութեան օրից սկսվեցաւ մայրենի լեզուով, նոր մեթօդով և զարգացնող ուղղութեամբ: Արտաքսվեցաւ ճարտասանութիւնը և նրա տեղը բռնեց գրականութիւնը: Նոր հոգի, վառ սիրտ և եռանդ մտաւ դպրոցի մէջ, աշակերտների և ուսուցիչների մէջ յարաբերութիւնները դարձան բարեկամական, ազատութիւն երկու կողմից ևս էր. Ներսիսեան ուսումնարանը ազատված էր: Աւելորդ է ինձ ապացուցութեան յետևից ընկնել. թող ընթերցողը միտքը բերէ այն ժամանակվայ աւարտած աշակերտներին, թող տեսնէ որ այժմ մեր մէջ ամենաեռանդոտ գործողներից են այն ժամանակվայ ուսումնարանի աշակերտները, որոնցից շատերը մինչև անգամ կատարելագործվեցան եւրոպական համալսարաններում: Այնքան էր ազատութիւնը, որ այն ժամանակ Ներսիսեան դպրոցը ունէր չորս հարիւրից աւելի աշակերտ, ութսունից աւելի որդեգիրներ: Ամեն կողմից հայերը իրանց որդոց իրանց հաշուով ուղարկում էին Ներս. դպրոցը ուսումն տալու:

Ուշադրութիւն դարձվեցաւ այն ժամանակ Ներսիսեան դպրոցի ամեն կողմերի վրա: Բացի ուսման ուղղութիւնից և եղանակից, հարստացաւ գրադարանը, նորոգվեցան դասատները, սեղանները, որդեգիրների հագուստը, կերակուրը շատ և շատ լաւացաւ: Հազուագիւտ բան էր ութսուն որդեգրից հիւանդ տեսնելը, այնքան քաջառողջ էին աշակերտները շնորհիւ լաւ կերակրին, կանոնաւոր կեանքին, և այլն և այլն:

Դժբաղդաբար այս դրութիւնը երկար չը շարունակվեցաւ: Սառնասրտութիւնը, որը կարծես հայ ճակատին դրոշմած է, Ներսիսեան ուսումնարանի գործող անձանց մէջ յետին հոգաբարձութեանց ժամանակ ազատութեան տեղն է բռնում: Ամեն բան տակն ու վրա է գնում և կարծես ամեն մի նոր հոգաբարձութիւն ընդունելով այդ նուիրական պաշտօնը, մի նոր զարկ է տալի ուսումնարանին յետադիմութեան մէջ մղելու: Բանի գնում, ուսումնարանը այնքան, ցաւօք սրտի պէտք է ասել, վայր է ընկնում: Վերջին տասը տարվայ ընթացքում դպրոցի ուսումնական և տնտեսական դրութիւնը տատանեալ դրութեան մէջն է գտնվում:

Տեսնենք ինչ դրութեան հասաւ ուսումնարանը այժմեան հոգաբարձութեան ժամանակ:

Նախ պէտք է ասենք, որ այս հոգաբարձութեան ընտրութիւնը մի կուսակցական ընտրութիւն էր, որի պատճառով հոգաբարձութեան մէջ ընկան այնպիսի անձինք, որոնք ոչինչ արժանաւորութիւն չունեն հոգաբարձու լինելու: Կուսակցութեանը հարկաւոր էր տանել իր կողմի մարդիկ, վասն որոյ ընտրեցին այնպիսի անձինք, որոնք հէնց հնազանդ լինէին կուսակցութեան գլխաւորներին: Ճշմարիտ է, սխալմամբ մէկ երկուսը ընկան դրանց թւի մէջ, բայց դոքա ևս բազմութեան դէմ ոչինչ չը կարողանալով շինել, լռութեամբ կամ անտարբերութեամբ հեռացան:

Այսպէս ուրեմն՝ նեղ կուսակցութեան գաղափարներով ընտրվեցան հոգաբարձուներ, ինչ օգուտ կարելի էր սպասել այդ տեսակ հոգաբարձութիւնից: Անշարժութիւն ամենայն բանի մէջ: Ես հասկանում եմ կուսակցութիւն այնտեղ, ուր այդ կուսակցութիւնը մարդիկ շատ ունի, իսկ ինչտեղ ամբողջ կուսակցութիւնը բաղկանում է երեք-չորս անձից, ինչտեղ այդքան անձինքներից կազմված կուսակցութեան հիմը անձնական շահն է, ինչպէս կարելի է յուսալ, որ այդ կուսակցութիւնը կարողանայ գործ շինել: Ուղիղն ասեմ, այժմեան հոգաբարձուների մէջ այնպիսիք կան, որոնք կարելի է ասել, մինչև ցայժմ էլ չեն հասկանում թէ ինչ պատասխանատուութիւն ունի Ներսիսեան դպրոցի հոգաբարձուն:

Ու ինչ իրաւունք չունէք գանգատվելու, աղաղակելու, ուրիշներին պախարակելու, նրանց դէմ յարձակվելու, նրանց հայհոյելու, երբ ինքներդ նրանց արածի հարիւրերորդ մասն էլ չէք կարող անել։

Նայեցէք, ամբողջ Անդրկովկասում և Թիֆլիսում բժիշկները հայ են, ադվօկատների մեծ մասը հայեր են, վաճառականները հայեր են, քաղաքային և գիւղական կալուածատէրերը հայեր են, դեղատուններ պահողները հայեր են, բանկերի և քաղաքային վարչութեան գործողները հայեր են, արուեստաւորների մեծ մասը հայեր են, երկրագործների բաւական մեծ թիւը հայեր են։ Ի՞նչ կասէինք, եթէ վրացին կամ թուրքը սկսէին հայհոյել հայերին, որ նրանք ամեն բան իրանց ձեռքն են գցել։ Անշուշտ մենք կը պատասխանէինք՝ դուք էլ նոյնը արեցէք։

Նոյն բանը կարող են մեզ պատասխանել և հայ-բողոքականները, տեսնելով, որ մենք միայն հայհոյում ենք նրանց, բայց նրանց պէս աւետարան տարածելու կատարելապէս անընդունակ ենք, — դուք էլ նոյնը արեցէք։

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԵՐԵՒԱՆԻՑ

Նոյեմբերի 4

Ներկայում ես թէև ,,Մեղու Հայաստանի'' լրագրի բաժանորդ չեմ, բայց այդ լրագրի ոչ մի համարը աչքիցս չէ անցնում։ Տասն և հինգ տարուց աւելի է, որ ես ծանօթ եմ ,,Մեղուի'' ուղղութեան և ոգու հետ։ Տասն և հինգ տարի սրանից առաջ ես ,,Մեղուին'' բաժանորդ էի. կարծեմ արժանապատիւ Մելեանց քահանան էր, որ ինձ բաժանորդ գրեց տէր-հօրը ես յարգում էի, զոհեցի նրա պատւին մի քանի րուբլ։ Այսօր դարձեալ նոյն քահանայի ջանքով ,,Մեղուն'' գրեթէ նոյն բաժանորդների թիւը ունի Երևանում, որքան տասն և հինգ, գուցէ և քսան տարի առաջ։ ,,Մշակի'' գոյութեան օրից մինչև այսօր ,,Մեղուն'' նրա անհաշտ թշնամին դարձաւ, ,,Մշակի'' յառաջադիմութիւնը մի փուշ դարձաւ ,,Մեղուի'' աչքում։ Մի հարց հէնց առաջարկեց ,,Մշակը'', ,,Մեղուն'' իսկոյն նրա հակառակ կողմը անցաւ։ Ես համոզված եմ՝ եթէ այսօր ,,Մշակը'' մի այսպէս միտք յայտնի, թէ տիեզերքի ստեղծագործողն Աստուած է, Պետրոս Սիմէօնեանցը հակառակ կողմն է անցնելու պնդելով թէ սուտ է խօսում ,,Մշակը'', Աստուած չը կայ։ Ներկայումս այդ երկու լրագիրների մէջ մի սարսափելի պատերազմ կայ։ Ինչ է այդ պատերազմի նիւթը. կրօնական խնդիր։ ,,Մշակը'' ասաց՝ չը հալածենք այլակրօն հայերին, բոլորս միանանք, թէև կրօնական համոզմունքներս տարբեր լինեն, բայց ազգութեամբ մի լինենք և անկասկած այդ հանգամանքը, մանաւանդ թիւրքաց հայերի վերաբերութեամբ, աւելի կը նպաստէ հայկական խնդրի յաջող լուծվելուն։ Բայց տեսէք ինչպէս ,,Մեղուն'' ծամեց, ապաւաղեց հարցը, ահագին փոթորիկ բարձրացրեց, թոյլ ամբոխի ֆանատիկոսութիւնը գրգռեց, ,,Մշակին'' բողոքականների օրգան կոչեց և ինքը Սիմէօնեանը զուարճացաւ. երբ տեսաւ իր չուրջը իր նման Ղազարեանցներ և Նազարեանցներ։ Ե՞րբ, ո՞ր համարում, ո՞ր տողում ,,Մշակը'' ասաց՝ թող հայերը թողնեն լուսաւորչական եկեղեցին, մի այլ եկեղեցի դիմեն։ ,,Մեղուի'' № 81 առաջնորդող յօդուածի մէջ Սիմէօնեանց ակնարկում է Արծրունու այժմեան համակրութեան մասին դէպի Անգլիան, մոռանալով իր անցեալ հակակրութիւնը։ ,,Մշակը'' պատասխանեց. այո, ես այն ժամանակ ատում էի Բիկօնսֆիլդի քաղաքականութիւնը, իսկ այսօր ես համակրում եմ Անգլիայի ներկայ կառավարչական ոգուն. եթէ վաղը դարձեալ Անգլիայի կառավարչական ղեկը կանցնի մի Բիկօնսֆիլդի ձեռքը, կը փոխվի դրա հետ և իմ հայեացքը։ Ինչ կը պատասխանի սրան պ. Սիմէօնեան, կարծեմ նա մոռացած չը պիտի լինի իր անցեալ համարներից մէկում այն խօսքը թէ՝ ,,թող մեր դէմ գրողները ցոյց տան մեր սխալը և հաստատեն փաստերով և ապա մատները կոխեն աչքերս հանեն'' Ահա փաստը, այժմ իրաւունք կը տաք ձեր աչքը հանվի, ինչպէս դուք ինքներդ էք իրաւունք տալիս։ Հաւատացնում եմ ձեզ, պ. Սիմէօնեան, դուք հայ գրականութեան մէջ մի այնպիսի դիրք և ուղղութիւն ունէք, որ ձեր լրագիրը, ոչ թէ շաբաթը երկու անգամ, այլ եթէ օրը երկու անգամ հրատարակէք, ըստ առածին այն ուղտի պոչն է, որ ոչ կերկարի և ոչ կը կարճանայ։ Ես անձամբ չեմ տեսել ձեզ, պ. Սիմէօնեան, բայց երևակայում եմ, որ բաւական ծեր պէտք է լինէք. ժամանակ է այժմ ձեզ, որպէս ջերմեռանդ հայ լուսաւորչականի Երուսաղէմ գնալ, մղդսի դառնալ և գալ մի անկիւնում նստել, բանոթի քաշել։

Հաճեցէք, պ. խմբագիր, իմ այս նամակիս տեղ տալ ձեր լրագրի առաջիկայ համարներից մէկում, մանաւանդ որ այս ոչ թէ միայն իմ, այլ և շատերի կարծեաց արձագանք է։

Մ.

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ

Աթէնքից ,,Polit. Corresp.'' լրագրին գրում են նոյեմբերի 8-ից։ Նորերում գումարված յունական ազգային ժողովը ցոյց տուեց, որ շատ լաւ հասկանում է երկրի քաղաքական դժուարութիւնը, որովհետև իսկոյն վճռեց մինիստրական հարցը։ Հոկտեմբերի 21-ին յունական թագաւորը բաց արաւ ազգային ժողովը, որը իսկոյն 92 ձայների մեծամասնութեամբ 55 դէմ իր նախագահ ընտրեց Ավգերինոսին, որ Կումունդուրոսի վերջին մինիստրութեան մէջ ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստրի պաշտօն էր վարում։ Նոյն օրը Տրիկուպիս հրաժարական տուեց և թագաւորը երկար ժամանակ Կումունդուրոսի հետ խորհրդակցելուց յետոյ Յունաստանի ապագայ քաղաքականութեան մասին, յանձնեց նրան նոր մինիստրութեան կազմելը։ Նոր մինիստրութիւնը հոկտեմբերի 25-ին հաւատարմութեան երդում տուեց թագաւորին, իսկ հոկտեմբերի 26-ին ներկայացաւ ազգային ժողովին։ Յայտնելով ժողովին նոր մինիստրութեան կազմվելը, Կումունդուրոս մի քանի խօսքերով բացատրեց իր քաղաքական նախագիծը։ ,,Մեր քաղաքականութիւնը, ասաց նա, երկրին վաղուց յայտնի է. դա յունական շահերը և սահմանադրական ազատութիւնը պաշտպանող քաղաքականութիւն է։ Մեծ պետութիւնների մեր օգտին կայացրած իրաւացի վճռից յետոյ յունական զօրքերի կազմակերպելը միակ միջոցն է, որ կարող է լուծել մեր խնդիրը։ Ուրեմն մենք շարունակ կը զինաւորվենք և կը պատրաստվենք մեր առաջը պատահած արգելքներին յաղթելու համար։ Մեր քաղաքականութիւնը նրա մէջ չէ կայանում, որ սպասենք մինչև մեծ պետութիւնները լուծեն մեր հարցը, այլ մենք ինքներս մեր սեփական միջոցներով պէտք է կատարենք այդ պետութիւններից արդէն կայացրած վճիռները։ Մենք պէտք է իրագործենք Եւրոպայի վճիռը։ Այդ գործը պահանջում են մեր պատիւը, մեր կենսական շահերը, մեր եղբայրների դրութիւնը և յարգանքը դէպի Եւրոպայի վճիռը։ Բացի այս ամբողջ ազգաբնակութիւնն էլ ցանկանում է Յունաստանի վերածագումը և պատրաստ է անտրտունջ ամենածանր զոհաբերութիւններ անել։ Մենք այժմ պատրաստ ունենք 43,000 զօրք, բայց առաջին անգամ պատերազմ պէտք է ուղարկենք գոնեա 80,000 զինուոր։ Պարզ երևում է, որ մենք դեռ ևս շատ պակասութիւններ ունենք։ Մենք ժողովից հինգ օր ժամանակամիջոց ենք խնդրում մեր զօրքերի և ֆինանսների դրութեան և նրա բարելաւելու միջոցների մասին հաշիւ տալու համար։'' Թագաւորը և նոր մինիստրութիւնը պատրաստվում են անյապաղ պատերազմ սկսել։ Կումունդուրոսի կարծի-

---

Եթէ ասածներս ուղիղ են, ուրեմն այժմեան հոգաբարձութեան գործունէութիւնն ևս պէտք է ունենայ վատ հետևանքներ. Տեսնենք։

Ներսիսեան ուսումնարանի համար այս հոգաբարձութիւնից առաջ հրաւիրվեցաւ տեսուչ և մանկավարժ պ. Ս. Մանդինեանցը։ Սա սկսեց գործը, նոր գործ, բացվեցաւ եօթներորդ դասատուն, ուր աւանդում էր մանկավարժութիւն։ Պատրաստական դասատունը ամբողջապէս կառավարում էր պ. Ս. Մանդինեանցը նոր մանկավարժական հիմունքներով։ Արդեօք երկար տևեց այս դրութիւնը։ Հոգաբարձութիւնը բոլորովին չը հասկացաւ Մանդինեանցին և ոչ էլ նրա մեթօդը, չընդունեց Մանդինեանցի նախագիծը, որովհետև ոչինչ չէր հասկանում շնորհիւ իր անդամների անընդունակութեան։ Մանդինեանցը անճարացած և ստիպված թողնում է ուսումնարանը, մի տարի խեղճ մարդը ատանդական շրջում է, մեր միակ մանկավարժ գոյութեան համար Թատրոնի ռեժիսոր է դառնում, իսկ Ներսիսեան ուսումնարանի եօթներորդ դասատունը փակվում, մանկավարժութեան դասերը ընդհատվում, պատրաստական դասատունը առանց մանկավարժի մնում, անցեալ պատրաստական դասատան աշակերտները դարձեալ հին ձևով ուսում շարունակում և Ներսիսեան դպրոցը ուսումնական մասով իր հին դրութեան մէջ ընկնում, բայց հոգաբարձութիւնը սրա մասին ամենևին չէ էլ մտածում։

Հոգաբարձութեան անհոգութիւնը սորանով չէ վերջանում։ Դպրոցական գրադարանը ամենախեղճ դրութեան մէջ է գտնվում, իսկ հոգաբարձութիւնը դորան հարստացնելու համար ոչինչ չէ անում։ Եւ ինչ կարող է անել, երբ գրադարանի նշանակութիւնը չէ հասկանում։ Վաթսուն թուականի սկզբներում առաջին հոգաբարձութիւնը այնպէս հարստացրեց գրադարանը, որ իր ժամանակին Թիֆլիսում ամենալաւ, կարող եմ ասել առաջին գրադարանն էր ուսումնարաններից։ Գիմնազիան չունէր այդպիսի գրադարան։ Վենետիկում, Վիեննայում, Փարիզում, Մոսկվայում տպած հայերէն գրեանքը, ռուսաց մատենագրութեան վերաբերեալ բոլոր հեղինակութիւնները, բաւականաչափ ֆրանսերէն գրքեր, բառարաններ՝ գրաբար, աշխարհաբար և այլն և այլն, կարգի բերած, համարված, մատեաններ մէջ անցած, գեղեցկութիւն և զարդ էր համարվում Ներսիսեան ուսումնարանի գրադարանին։ Իսկ այժմ մտէք այդ գրադարանը, կը ծիծաղէք և կու լաք. ոչինչ և ոչինչ չէ մնացել, գողացել, փախցրել, կոտորատել ու մկներն են կերել։

Առաջ տանենք խօսքերս։ Արդեօք կայ մէկ կապ, միութիւն առարկաների դասատուութեան մէջ։ Հայերէն լեզուի ուսուցիչը չը գիտէ, թէ ինչպէս և ինչ է անցկենում ռուսերէն լեզուի վարժապետ, վերջինս չը գիտէ, թէ ինչ է շինում առաջինը. ընդհանուր պատմութեան ուսուցիչը չը գիտէ հայոց պատմութեան և ռուսաց պատմութեան ուսուցիչների ուսուցածը և նորա չափը, վերջիններս չը գիտեն առաջինի աշխատութեան սահմանը, մէկ խօսքով կատարեալ խառնակութիւն։ Արդեօք մտածել է սորա մասին հոգաբարձութիւնը։

Բաւական համարելով ուսումնական մասի վերա խօսելը, գանք աշակերտների կեցութեանը։ Ուշադրութիւն դարձնենք կերակրի վրայ։ Ներսիսեան դպրոցի աշակերտաց սնունդը մի ժամանակ կապալով էին տալիս այս և այս բաղդախնդիր անձինքներին։ Երևակայեցէք թէ ինչ տեսակ սնունդ պէտք է լինէր, քանի որ բանը կապալառուի ձեռքին է ընկել. հացը սև, խմոր և հին, փչացած ալիւրից, միսը հնացած և հոտած, կերակուրները անյամ և կեղտոտ պատրաստված, չայի հետ կարմիր ներկ խառնված, ահա ձեզ Ներսիսեան ուսումնարանի աշակերտի սընունդը։ Այժմ կապալառուի փոխանակ տնտեսական մասը կառավարում է մի անձն՝ նոյն իսկ ուսումնարանի մօրդ, սա քահանայ է, Աստուծոյ պաշտօնեայ, կրօնուսոյց Ներսիսեան դպրոցի, ինտրոխտուրի, Գայիանեան ուսումնարանի և մէկ երկու ուրիշ մասնաւոր դպրոցների, գանձապահ Ներսիսեան դպրոցի, տնտես Ներսիսեան դպրոցի և այլն, և այլն, և այլն։ Այս անձի ճանկն է գցել Ներսիսեան դպրոցի հոգաբարձութիւնը աշակերտների սնունդը և ինչ էք կարծում՝ սա կապալառուից աւելի խղճմտանքով է կերակրում խեղճ երեխայոց, քաւ լիցի։ Աւելորդ է այստեղ մանրամասն նկարագրել, խորհուրդ կը տայինք ամեն մի հայի երբեմն այցելութեան գնալ Ներսիսեան դպրոցին և աչքի անցնել նորա խոհանոցը, կերակուրը, ջուրը, թէյը և այլն և այլն, այն ժամանակ կը հասկանայ, թէ ինչ խեղճ դրութեան մէջ է աշակերտը սնունդի կողմից։ Բաւական է միայն հետևեալ ցաւալի երևոյթի վրա ուշադրութիւն դարձնել։ Ներսիսեան դպրոցում այժմս հիւանդները անպակաս են. հիւանդանոցում պառկած են միշտ անպակաս երեք—չորս հոգի, տան վրա հիւանդ են երեք—չորս հոգի, և ինչ էք կարծում՝ քանի աշակերտներից. ընդամենը 25 օրհեգիրներից, ուրեմն 20% հիւանդ կայ Ներսիսեան դպրոցում։ Այժմ այս խնդիրը թողնում ենք լուծելու բժիշկներին, մենք միայն այս կասենք, որ աշակերտներից մեծ մասը վատառողջ են, նիհար, երեսների գոյները թռած, ստամոքսի ցաւը և թոքախտութիւնը տիրում է դոցա մէջ։ Բաւական է մէկ անգամ ներս մտնել Ներսիսեան դպրոցի ննջարանը, իսկոյն կարելի է համոզվել, որ այնտեղ պառկողը կարող է մի քանի օրվայ մէջ բորբոքված ընկնել։ Բաւական է ներս մտնել դասեր պատրաստելու դահլիճը երեկոյեան ժամանակ, դիտութեամբ կարելի է հասկանալ, թէ ինչու համար աշակերտների երեսների գոյնը թռած է։

Մենք մեր յօդուածը վերջացրինք, այժմ հարցնում ենք, թէ արդեօք ընդունակ է եղել այս հոգաբարձութիւնը իր գործին և, թէ արդեօք մի օգուտ տուել է ուսումնարանին։ Ամեն մի խղճմտանքով մարդ, ձեռքը սրտին դրած կը խոստովանվի, որ այս հոգաբարձութիւնը բացի վնասից ոչինչ չէ արել դպրոցի համար։

Ինչու։

Որովհետև այս հոգաբարձութիւնը ընտրվեցաւ անմիտ կերպով, կուսակցութեամբ, անընդունակ անձինքներից, որոնք ամեն տեղ մտնում են և ոչ մի տեղ գործ չեն շինում, միայն թէ իրանց կողմի մարդկերանց շահերը պաշտպանեն, իսկ թէ գործը ինչ դրութեան մէջ է, այդ մի և նոյն է դոցա համար։

Այդպիսի մարդկերանց մենք անւանում ենք անազնիւ և անխիղճ։

Դառնում ենք դէպի պատգամաւորները։ Պարոններ, դուք կանչված էք ընտրելու ուսումնարանի համար ղեկավարներ, որոնցից կախված է այդ մեծ նաւի, ուսումնարանի բաղդը. ուրեմն հասկանալի է, թէ ինչ ծանր պարտաւորութիւն է դպրոցի համար հոգաբարձու ընտրելը, և թէ ինչ զգուշութեամբ ընտրողութիւն պէտք է անել այդ անձանց։

Այդ անձինք պէտք է լինեն՝

Նախ՝ ազնիւ և խղճմտանքով մարդիկ.

Երկրորդ՝ ուսումով և հայ հոգւով մարդիկ.

Երրորդ՝ հասկացող, դպրոցասէր և ուսումնարանի կարիքը գիտցող մարդիկ, և

Չորրորդ՝ դոցանից որքան կարելի է մանկավարժութեան տեղեակ մարդիկ։

Ահա սոքա են ամեն մի հոգաբարձուից պահանջելի յատկութիւնները, իսկ թէ դա հարուստ է կամ աղքատ, քեհեայ կամ հասարակ մահկանացու, բոլորը մէկ է, միայն թէ լինեն մարդիկ, որոնք կարդանային ուսումնարանին հոգի և կենդանութիւն տալ։

Գ. Բ.